

ZAŠTO SU EPIFANIJE TOLIKO PROMINENTNE U ROMANIMA PATRIKA VAJTA?

Epifanije su prominentna osobenost Vajtovih romana tokom perioda od dvadeset i pet godina, od *Priče Theodore Gudman* (1948) do *Središta oluje* (1973). One koje se pojavljuju na kraju romana jesu glavne epifanije, rezervisane za centralni lik ili likove, poput Stena Parkera na kraju *Drveta čoveka*. To smeštanje na sam kraj romana skreće pažnju na njihovu važnost, i upravo zbog toga su i bile predmet brojnih kritičkih osvrta. Moja namera nije da ponudim drugačiju interpretaciju ovih glavnih epifanija u Vajtovim romanima, niti da procenjujem njihovu valjanost kao što je to Džon Kolmer (*John Colmer*) ubedljivo učinio pre skoro dvadeset godina u svojoj studiji o upravo ovoj temi (Colmer, 1987: 70–76). Takođe me ne zanimaju ni sporedne epifanije, nagoveštene pre nego razvijene, razasute kroz niz Vajtovih romana.² Moj cilj je da ispitam funkciju glavnih epifanija i objasnim razloge zbog kojih se Vajt bavio tolikim brojem njih i tako dugo, da epifanija kojom se završava Vajtov roman postaje neka vrsta njegovog konačnog potpisa.

Među kritičarima ne postoji potpuna saglasnost oko toga koji romani završavaju epifanijom. Lično priznajem četiri takva romana, oko kojih se zapravo većina slaže: *Priča Theodore Gudman*, *Drvo čoveka*, *Putnici u kočijama* i *Središte oluje*.³ Niko ne vidi epifaniju u *Vosu*, jedino duhovno sazrevanje. Vizija Hertla Dafilda, intenzivno indigo boje u *Vivisektoru*, čini se isuviše neubedljivom da bi predstavljala epifaniju, čak ni ako se shvati kao prikaz boga, a razmišljanje Elen Roksburg o natpisu „Bog je ljubav” na Pilčerovoj kapeli na kraju romana *Pervaz od lišća* je još neubedljivije, poruka koja nam se ponavlja od detinjstva. Sesil Hedgraft (*Cecil Hadgraft*) odbija da se radi o epifaniji kada je reč o Elen, s objašnjenjem da je ona „pomalo glupa”, pristojna žena: „Ona skoro da predstavlja trijumf prosečnosti” (Hadgraft, 1977: 34–46), a Džon Kolmer opet zaključuje da ona „iznova pronalazi mesto za sebe u zajednici [...]”. Na kraju nema nikakvih ekstatičnih potvrda niti usamljeničkih, apokaliptičnih vizija” (Colmer, 1987: 75).

Brojni kritičari su pokušali da objasne epifanije iz različitih uglova i sa različitom ubedljivošću. Dva koja se posebno ističu i vrlo su blagonaklona – objašnjenje Karin Han-

¹ Prvi put objavljeno 2006, *Aumla*, 105: 109–121.

² Sporedne epifanije obično doživljavaju sporedni likovi, kao što je vizija mrava gospodina Gejdža u *Drvetu čoveka* ili egzaltacija Rut Džojner dok sluša Baha u Eli katedrali u romanu *Putnici u kočijama*. One imaju zanemarljiv značaj za svoje romane.

³ Tomas Majkl Stajn (*Thomas Michael Stein*) se slaže da „[sa] gospođom Hanter u *Pervazu od lišća*, serija vizionarskih figura u Vajtovom delu se završava [...] U *Pervazu od lišća* i *Slučaju Tvajborn*, Elen Roksburg i Edi Tvajborn se izdvajaju kao likovi koji su uistinu izloženi krizi identiteta, ali čiji cilj nije razvitak u pravcu religioznog ili metafizičkog saznanja” (Stein, 1990: 235).

son (*Karin Hansson*) iz 1984. i Karolin Blis (*Carolyn Bliss*) iz 1991. godine, ukazuju na obrazac razvoja u Vajtovim epifanijama, ali obrasci koje uočavaju su različiti (Hansson, 1984; Bliss, 1991). Neki kritičari, kao Dž. D. Heydon (*J. D. Heydon*) 1966. godine, od samog početka su nezainteresovani za Vajtove epifanije. Njegov esej je važan, ali je štampan u *Oxford Review*-u koji je kratko izlazio, pa stoga nije privukao pažnju kritičara (Heydon, 1996). Savremeni kritičari, sada kada Vajtov renome više nije sveprisutan – njegov ugled je počeo da opada oko 1980. godine, a 1990. godine Vajt je preminuo – sve glasnije izražavaju svoju iritiranost njegovim iluminatima i njihovim epifanijama (Colmer, 1984; Wolfe, 1990). Dejvid Tejsi (*David Tacey*) optužio je Vajta 1986. godine da se „još od 1950-ih godina igra nasilnika sa kritičkim establišmentom” i stao na čelo pokreta protiv njega koji je narastao u poslednjih dvadeset godina: „Mi smo svi toliko zastrašeni njegovim čestim napadima i pametovanjem da je kritičko prosuđivanje ugušeno” (1990: 61–63).

Kako tačnije treba razumeti koncept epifanije u Vajtovim romanima i koje su to onda glavne epifanije? Kako je on došao do ovog koncepta, i zašto se nanovo vraćao prikazivanju epifanije? Treba imati u vidu da sam Vajt nije koristio reč „epifanija” do *Slučaja Tvajborn* iz 1979. godine, kada je ovaj pojam postao opšte mesto u Vajtovoju kritici (Beatson, 1980), a on prestao da ih prikazuje – ipak, više o tome kasnije.⁴

Kod Vajta, epifanija je delimični ulazak u svet izvan postojećeg koji potvrđuje viši oblik spoznaje o postojanju koje se nastavlja i posle smrti. To je dvosmerni proces, interakcija između više sile i književnog lika. Ona nije jednostavno poslata od Boga kao milost: književni lik mora da najpre dostigne određeno stanje da bi mogao ili mogla da se otvori za epifaniju. Svaki od Vajtovih iluminata doživljava drugačiju epifaniju, u skladu sa svojim karakterom. Književni lik obično postiže epifaniju na kraju svog biološkog ili delatnog života. Teodora i Rut Godbold, obe u pedesetim na kraju romana, nastavljaju da žive nakon epifanije, prva bezvoljno, druga povučeno. Epifanija Elizabet Hanter za vreme ciklona dolazi kao direktan odgovor na njeno najdestruktivnije ponašanje u dobi od sedamdeset godina starosti, kada otera ćerku, ponižena u seksualnom nadmetanju za pažnju Edvarda Pela – koji je uzgred aseksualan. Elizabet živi još petnaest godina nakon toga, ali to što je porazila Doroti jeste njen poslednji značajan postupak. Nakon toga, autor je svodi na uobičajene radnje. Na kraju života, njena sećanja na događaje kada se desio ciklon se vraćaju i ponovo dobijaju na značaju.

Koje su to glavne epifanije? U *Priči Theodore Gudman*, Teodorina komunikacija sa mudrim Holstiusom odvija se u dva navrata. „Ne možeš izmiriti radost i tugu”, kaže joj Holstius na prvom susretu:

⁴ Ovde Vajt kaže da u određenim okolnostima požuda može postati epifanija (417), time škrto izražavajući poštovanje prema D. H. Lorensu koji neprekidno predstavlja seks kao ekstatično, transformišuće iskustvo. Ali, „kada se Vajt koncentriše na telo u kontekstu seksualnih odnosa, fizičko spajanje za njega nije ništa više do manifestacija životinjskog ponašanja”, kaže Ženevjev Legl (*Genevieve Laigle*). „Za Vajta, reč 'ljubav' se često pogrešno koristi, jer označava impuls koji preuzima kontrolu nad dva ljudska bića, i nagoni ih da se ponašaju kao uspaljene životinje, bez i najmanjeg bljeska komunikacije među njima na duhovnom nivou” (Laigle, 1985).

Niti telo i kamen, iluziju i stvarnost, život i smrt. I zbog toga, Teodora Gudman, to moraš prihvatiti. Već si shvatila da jedno stalno navodi drugo da uzima nove oblike, tako da nekada nema razlike između realnosti iluzije i iluzije realnosti. Svaki od nekoliko vaših života to potvrđuje. (293)

Prilikom njihovog drugog susreta, još jezgrovitije i tajanstvenije, on kaže da je „istin-sko trajanje zapravo stanje umnožavanja i deljenja” (299). U *Drvetu čoveka*, Stenova epifanija se dešava neposredno pre njegove smrti: „Jasno je da je Jedan, i niko drugi, odgovor na sva pitanja” (497). U *Putnicima u kočijama* dešava se zajednička epifanija koju doživljavaju iluminati oko Himelfarbove samrtne postelje, dok igraju reprizu savremene australijske verzije Pijete. Pretpostavlja se da su akteri svesni ove paralele sa Pijetom i duboko dirnuti ovim iskustvom: to je upravo ono što ovo čini njihovom epifanijom. Njena suština pak nije artikulirana tako direktno kao što je to slučaj sa Teodorinom ili Stenovom, mada gospođa Godbold primećuje da je „gospodin Himelfarb takođe umro tog petka” (493). Vajt nastoji da umanjí značaj ove paralele, baš zato što je toliko očigledna: „Mada je njena opaska bila tako promišljeno izgovorena, njeno značenje nije doprelo do bilo koga drugog. Niti je ona zapravo nameravala da sa nekim podeli ono što je bilo tako dragoceno uverenje” (493). U *Središtu oluje*, Elizabet Hanter ima dvostruku epifaniju, jednu slabiju koja nije privukla veliku pažnju kritike, i jednu snažnu po kojoj je nazvan roman, i koja je uvek privlačila svu pažnju. Ova slabija je vizija njene duše kao nesavršenosti u smaragdu – iako i dalje nosi sa sobom ideju lepote, ta lepota može da izneveri u svakom trenutku – a ona snažna je vizija nje kao središta oluje koju je lično stvorila, okružena destrukcijom koju je sama izazvala. Ovo je epifanija koja se javlja dok proživljava stvarnu oluju. To što Vajt nudi slabiju varijantu zajedno sa snažnijom verzijom iluminacije možda proizilazi iz njegove potrebe da ublaži svoj prikaz Elizabetine destruktivne strane ličnosti, i to zbog izvesne identifikacije sa njom: on je prikazao Elizabet, verziju svoje majke, ali i sebe samog, kao smaragd ili ogledalo sa nesavršenostima (ideja koja je eksplicitno izražena u naslovu njegove autobiografije iz 1981. godine, *Nesavršenosti u ogledalu*).⁵

Već sam ranije spomenuo da postoji jedan broj sporednih epifanija koje su rasute kroz Vajtove romane. Same po sebi one nisu posebno značajne, ali ih je lako uočiti već zbog činjenice da se pojavljuju u nekom delu romana ali ne i na njegovom kraju. Ipak, vredno je istaći da i glavne i sporedne epifanije služe kako bi se u romanu istakla dimenzija s one strane materijalnog. Ovo se odnosi kako na gospodin Gejdzovu viziju mrava, tako i na Stenovu poslednju epifaniju. Laurina epifanija o tri stupnja čoveka, dok se nalazi u grozničavom stanju, jeste sporedna, ali je zgodan način da se još jednom naglasi glavna tema romana: „Kako je važno razumeti ta tri stupnja. Boga u čoveku. Čoveka. Čoveka koji se vraća bogu” (386). Džerald Vilks (*Gerald Wilkes*) je primetio da je bezuspešan svaki pokušaj da se iz ovoga izvuče religiozna poruka (Wilkes, 1967). Njena osnovna funkcija jeste da Vosa poveže sa svetom sa one strane materijalnog, dok se roman pribli-

⁵ Legl (1987) skreće pažnju na Vajtovu edipovsku fiksaciju.

žava svom kraju. Sporednim epifanijama automatski nedostaje isticanje i ozbiljnost glavnih epifanija kojima se zaključuju romani.

Razmotrimo razloge zašto glavne epifanije koje dožive posebni izabranici igraju tako važnu ulogu u Vajtovim romanima. Postoji čitav niz razloga koji se prepliću: Vajtova religiozna uverenja, elitizam koji proizilazi iz privilegovanog statusa njegove porodice, svest o sopstvenim slabostima kao pisca i pokušajima da se uhvati ukoštac sa njima, a kao najznačajnije od svega njegova psihička konstitucija. Jer, Vajt neprekidno projektuje na svoje iluminate sopstvene teškoće da pomiri um i telo.⁶

Teodorina epifanija u kojoj joj je zapovedeno da izmiri telo i kamen – prolazno i večno, u krajnjem smislu telo i duh – verzija je Vajtove sopstvene potrage i prototip svih drugih epifanija. Vajtov prikaz epifanija nas najneposrednije dotiče kao izraz njegove religioznosti, kao potvrda veze između ovog sveta i onog drugog. Sve religiozne vrednosti, kao što je već ustanovljeno, su važan deo njegovih razmišljanja. U intervjuu sa Krejgom Mekgregorom (*Craig McGregor*) iz 1969. godine, on je priznao da je religija u pozadini svih njegovih knjiga:

Ono što me interesuje jeste odnos između grešnog ljudskog bića i boga. Ne pripadam nijednoj crkvi, ali imam veru [...] Bilo da priznaje ili ne da je religiozan, svako ima neku vrstu vere [...] Ja verujem da se bog ipak umeša [...] (White, 1989: 19)

Dvanaest godina kasnije, u *Nesavršenostima u ogledalu*, i dalje ističući svoje „duhovno biće“, izjavio je da se ono „uvek povlačilo u kontaktu sa institucionalizovanim religijom“ zbog „sterilnosti, vulgarnosti, a u mnogim slučajevima i fanatizma hrišćanskih crkvi u Australiji“ (74, 146). No možemo pretpostaviti da je njegova otvorena netrpeljivost prema religiji u Australiji uslovljena njegovom hroničnom netrpeljivošću prema australijskim vrednostima uopšte, pre nego njenim određenim religioznim verovanjima.⁷ Kada se uzme u obzir u kojoj meri je većina Australijanaca suzdržana da javno izrazi bilo koja religiozna uverenja, Vajtovo priznanje vere se čini neobično snažnim.

Međutim, religija nije bila značajan faktor u Vajtovom prikazivanju prve epifanije, Teodorine epifanije u *Priči Teodore Gudman*. Do nje je došao čitajući *Priču o afričkoj farmi* (1883) Olive Šrajner (*Olive Schreiner*), iz koje je preuzeo epigraf za treći deo *Priče Teodore Gudman*. Dejvidu Maru (*David Marr*) je govorio sa mnogo divljenja o Olivu Šrajner. Ideja je izgleda došla iz poglavlja „Valdov neznanac“ u Šrajnerinom romanu – jedan od najčešće korišćenih odlomaka u antologijama engleske proze, njena alegorija „traganja za istinom“ – u kojoj neznanac, koji se pojavljuje na farmi, tumači Valdovu rezbariju, daje Valdu mudri savet i onda odlazi svojim putem. Iako se pojavljuje samo u ovoj sceni, stranac je obdaren izuzetnom sposobnošću da shvati i rezbariju i Valda. Za Valda je ovaj

⁶ „Iako stvorenja od krvi i mesa, prepuštena milosti svojih tela, Vajtovi likovi, svedjedno, poseduju duhovnu dimenziju, a najveća tajna ljudskog roda za njega verovatno predstavlja neobični savez između žalosnog skrivanja tela i duha koji sanja da se toga oslobodi“ (Laigle, 1985: 270).

⁷ Kroz analizu slika gospodina Gejdža, Alfa Duboa i Hertla Dafilda, Legl (1985) definiše Vajtova religiozna ubeđenja potpunije i jasnije nego što to čini sam Vajt.

susret nezaboravan, prilično nalik na epifaniju koju doživljava jedan od Vajtovih likova. Dok neznanac odlazi na konju, „Valdo je čekao da pokretna tačkica potpuno iščezne sa horizonta, tada je čučnuo i poljubio otisak konjskog kopita u pesku” (Schreiner, 1990: 173). Uloga neznanca je slična ulozi Holstiusa u Vajtovom romanu, s tom razlikom što Holstius nije realistični lik kao Valdov neznanac već proizvod Teodorine mašte. Budući takav, međutim, za njega se može pretpostaviti da poznaje sve detalje fantastičnog života koji ona stvara u odeljku romana „Jardin Exotique”, i stoga joj daje odgovarajući savet (isto tako jezgrovit i mudar kao onaj koji je dobio Valdo), koji predstavlja njenu epifaniju (Beston & Beston, 1978).⁸ Ono što je, čini se, dovelo do izraženog religioznog elementa u Vajtovim epifanijama, od *Drveta čoveka do Središta oluje*, bila je njegova sopstvena epifanija u Kastl Hilu neposredno pre Božića 1951. godine, kada je upao u blato i suočio se sa sopstvenom ranjivošću. „Dok se mučio da stane na noge, sve vreme psujući”, kako beleži Dejvid Mar „osetio je Njegovo prisustvo oko sebe u oluji” (Marr, 1994: 86). Ovaj događaj je pomenut i u razgovoru sa Džeraldom Vilksom (*Gerald Wilkes*) i Telmom Hering (*Thelma Herring*), kao i u *Nesavršenostima u ogledalu* (1973: 144), a neki su u tome videli bledu verziju epifanije Svetog Pavla na putu za Damask. Kada se uzmu u obzir jaka religiozna ubeđenja koja je ugradila u Patrika Vajta njegova škotska dadilja Lizi Klark, ne iznenađuje da će u kasnijim godinama ponovo prigrliti religiozni pogled na svet. A, verovatno su i snažna religiozna uverenja njegovog partnera Manolija Laskarisa odigrala svoju ulogu u Vajtovoj promeni mišljenja. U svakom slučaju, epifanija Stena Parkera je religiozne prirode, a repriza Pijete u *Putnicima u kočijama* čak i očiglednije. Sa glavnim likom u *Središtu oluje*, on postavlja centralno hrišćansko pitanje, problem večnog spasenja. Međutim, Elizabet je verzija njegove majke. On rešava problem u njenu korist, dozvolivši joj da podari preobražaj svojoj omiljenoj sledbenici, Mari de Santis, na samom kraju romana.

Vajtov elitizam, isticanje porodičnog i ličnog nasleđa, takođe je igrao značajnu ulogu u njegovom interesovanju za epifanije i njihovom proizvoljnom dodeljivanju određenim likovima. Njegove epifanije su rezervisane za tek nekolicinu povlašćenih koje je on odabrao iz krajnje ličnih i proizvoljnih razloga, isključujući većinu čovečanstva. Zapravo, većina ljudskog roda mora da bude isključena. Njegova porodica je bila bogata, on je uživao privilegije obrazovanja sa izabranim nastavnicima i pre nego što je otišao na Univerzitet u Kembridžu.⁹ Shodno tome, kod njega su se razvili određeni patricijski stavovi koje je izrazio u „Bludnom sinu” i osećanje superiornih kulturnih vrednosti, ali i prezira za vrednosti drugačije od njegovih sopstvenih i za obične Australijance. Kao i njegov voljeni Stendal, Vajt je pisao „za nekolicinu srećnika”, što je posveta sa kojom Stendal završava svoj *Parmski kartuzijanski manastir*. Njegov cilj da „temi i likovima u Vosu dâ ono što su Delakroa i Blejk možda videli, a Maler i List možda čuli”, može se nekome učiniti

⁸ U desetom poglavlju ove sveske, moja supruga Rouz Mari i ja tumačimo događaje iz „Jardin Exotique” odeljka *Priče Teodore Gudman* kao da se odigravaju u Teodorinom umu.

⁹ Na ulazu u Beltriz, porodično imanje Vajtovih blizu Skuna, koje sam posetio 1973. godine, stajala je tabla na kojoj je pisalo: „Čuvajte se unuka.”

pretencioznim: Blejkov sugestivni misticizam i Malerova široka prostranstva su odgovarajući za Vos, ali ne i blistave boje kod Delakroa i svetlucave površine Lista (White, 1968).¹⁰ Njegova je odbojnost prema „velikoj australijskoj praznini” nadmena, ali blaga u odnosu na zajedljiv prezir koji pokazuje kada je reč o popularnim ukusima i predgrađu u svom sledećem romanu *Putnici u kočijama*. Čitaocima je dozvoljeno da prate i prihvate Vajtove epifanije, ali nisu potaknuti niti se od njih očekuje da razumeju njihovu pravu prirodu. Ovo pogotovo važi za sporedne epifanije, koje zasvetle pred nama i onda nestanu, ne dozvoljavajući nam da ih promislimo. Vajt nas ni na koji način ne podstiče da pomislimo da bi se one mogle i nama dogoditi kao pripadnicima izabranih. Vajtovi romani se uvek drže na odstojanju od čitaoca. Autor i čitalac nikada nisu u bliskim odnosima.

Sa književne tačke gledišta, glavne epifanije služe da pokrenu i ostave utisak tamo gde je romanu to najpotrebnije – naime, na kraju. Bez njih, kraj romana bi bio turoban i beznačajan. Zaplet nije Vajtova jača strana, čega je i sam bio svestan: Krejgu Mekgregoru je rekao da „smatra da nijedna njegova knjiga nema ono što vi zovete zapletom [...]. Za svoje sam knjige uvek mislio da su životi svojih likova” (White, 1989: 21).

Svojoj rođaci Pegi Garland je u vezi sa *Drvetom čoveka* 1952. godine napisao da „nema zaplet, osim življenja i umiranja. Možda zato što ja nisam dobar u zapletima” (Marr, 1994: 87). Kada dovede živote svojih književnih likova do tačke gde će ih napustiti, do kraja romana, čini se kao da nema više ništa da kaže što bi se urezalo u naše sećanje. Njegovi likovi nisu srećni ljudi, ništa više nego što je njihov autor koji je, setimo se, patio od čestih i teških astmatičnih napada, što je depresivno i zastrašujuće stanje, neizlečivo, i koje se neprekidno ponavlja i vreba iz zasede. Kritičari su često zanemarivali koliko je to uticalo na Vajta, ali svako ko je video ili doživeo težak napad astme odmah zna o čemu govorim. Romani se završavaju sveprisutnim osećanjem zamora, nekom vrstom emocionalne iscrpljenosti, tako da je taj poslednji pokret koji proizvodi epifanija i te kako potreban. Vajtovi završeci nisu nikada energični; on je nastojao da im dâ neku vrstu svečanog dostojanstva. Razmislite kako bi se romani o kojima govorim završili bez te krajnje epifanije. Umesto dva emotivno snažna susreta sa Holstiusom na kraju *Priče Teodore Gudman*, Teodora bi jednostavno bila odvedena u psihijatrijsku ustanovu u Novom Meksiku kao jadna, izgubljena, luda žena. Sten Parker bi, bez značenjem nabijene razmene sa putujućim evangelistom na kraju *Drveta čoveka*, mirno preminuo u svom vrtu u danu kao svakom drugom, u svojim kasnim šezdesetim, nakon beznačajno proživljenog života. Kada je reč o liku Himelfarba, epifanija u *Putnicima u kočijama* je repriza Pijete. Ovo je jedini način da se četiri iluminata ovde povežu, barem nakratko, i da im se dâ uzvišeni značaj, koji pojedinačno ne poseduju. Nakon toga, oni odlaze svako svojim putem i povlače se iz života. U *Središtu oluje*, Elizabet Hanter bi, bez sećanja na svoju epifaniju od pre petnaest godina koja joj neprestano navire u poslednjim satima njenog

¹⁰ Kasnije, 1960. godine, pokušao je da pred Džefrijem Datonom odbrani svoj izbor Delakroa i Lista, ali već njegov samosvesni pokušaj potvrđuje da je izvorno izneta ideja u poznatom eseju bila nepromišljena (Marr, 1994: 169).

života, mirno preminula na kauču – oklevetana Kleopatra. Lišeni duhovnog karaktera epifanija kojim završavaju, ovi romani ne bi zvučali uverljivo.

Kako je već napomenuto, Vajt nije koristio reč epifanija sve do *Slučaja Tvajborn* (1979), ali se ona već pre toga odomaćila u Vajtovoј kritici. Pojam je postao sastavni deo književnosti dvadesetog veka zahvaljujući uticaju Džejmsa Džojso, koga je Vajt neobično cenio na početku svoje karijere. Džojso određuje svoj koncept epifanije u *Stivenu heroju* kao „iznenadnu duhovnu manifestaciju” (Joyce, 1944: 211). Mada napisan 1907. godine, *Stiven heroj* je štampan posthumno 1944. godine, ali je ideja epifanije prožimala čitavo Džojsovo delo. Jedna tipična priča u *Dablincima* vodi do epifanije, ili je i sama epifanija, njen *raison d'être*. To, međutim, ne važi za Vajtove epifanije koje su integrisane u roman ali nisu suštinski deo njegove teme. Vajt je u Džojsovim epifanijama pronašao zgodno sredstvo, ali je nastojao da umanjí pitanje uticaja time što je izbegavao da koristi termin i time što je modifikovao Džojsov koncept. Na početku karijere, on je izražavao veliko divljenje prema Džojso, ali je u kasnijim godinama života govorio da mu je lakše da čita o Džojso, nego da čita njega (Marr, 1994: 292) – što bi takođe moglo da proizlazi iz želje da umanjí svoj dug Džojso. Vajt je bio osetljiv kada je reč o uticaju drugih pisaca na njega. Kada sam 1972. godine objavio članak o uticaju *Madam Bovari* na *Drvo čoveka* u *Revue de Littérature Comparée*, odgovorio mi je vidno iznerviran, ali nije potpuno negirao poređenje (Beston, 1972).¹¹

Vajtova psihička konstitucija terala ga je da prikazuje raznovrsne epifanije: one su književni izraz njegovih ličnih opsesija i njihovo opravdanje. Njegova sopstvena dihotomija uma i tela i duboka potreba da ih izmiri manifestuju se u njegovim glavnim likovima.¹² Kad god govori o telu u svojim romanima, on to čini da bi istakao njegove najboljnije aspekte. Potrebe tela sprečavaju njegove vizionare da ostvare bezvremenost čistog postojanja za kojom toliko čeznu (Laigle, 1985: 273). Pravi život za njih kreće tek kada se oslobode okova tela: uništenje njihovog fizičkog postojanja omogućava im snažniju percepciju, i otvara vrata ka krajnjoj istini do koje stižu kroz epifaniju. To je suština Le Mezerijeve molitve u njegovoj pesmi „Zaključak”:

O bože, moj bože, molim ti se da uzmeš moju dušu iz ovih ostataka tela, i nakon što je pospeš, dozvoli joj da se svuda nađe, u kamenju, u izvorima, u iskrenoj ljudskoj ljubavi, a konačno, i u tebi.
(297)

Le Mezerije, sporedni lik, ne doseže vizionarski status, ali je on Vosov glasnogovornik, kao i Vajtov na kraju krajeva (Beston, 2003).¹³

Dakle, ako Teodora nastavlja da živi u duhu, to je zato što svoje telesne potrebe prepušta brizi psihijatrijske ustanove u Novom Meksiku. Sten doživljava epifaniju neposred-

¹¹ Videti drugo poglavlje u ovoj svesci.

¹² Očigledna protivrečnost između Stenove epifanije Jednog kao odgovora na sva pitanja i Holstiusove doktrine o trajanju kao stalnom umnožavanju i udvajanju nestaje ukoliko se obe epifanije posmatraju kao izraz Vajtove duboke potrebe da pomiri svoje telo i duh.

¹³ Videti osamnaesto poglavlje u ovoj svesci.

no pre fatalnog srčanog udara. Na kraju *Putnika u kočijama*, Meri Her, zauvek panteista, rastapa se u prirodi, a Alf Dabo umire nakon što grozničavo prenosi na platno svoju viziju. Elizabet Hanter je išibana i napola razodevena od sile snažnije od od nje samo da bi mogla da razume svoje pravo ja. Vizionarima je darovana mogućnost krajnjeg otkrovenja, ili kada više nemaju snage da se bore, ili kada se svojevolumno nje odriču.

Uprkos toj fascinaciji Patrika Vajta epifanijama, one ostaju nejasne i ne uspeavaju da nas prosvetle i uzbude. Međutim, Vajt se ipak oseća mnogo sigurnije u prikazivanju epifanije nego li u opisivanju bliskog ličnog odnosa. Nijedan od njegovih romana se ne završava bliskim ličnim odnosom – karakteristično je da oni završavaju odricanjem od odnosa – ali se zato nekoliko romana završava epifanijom. To navodi na pomisao da je za Vajta prikaz epifanije postao neka vrsta zamene za osećanje lične ispunjenosti, kako njegovih književnih likova, tako i njega samog. Dva romana pre *Priče Teodore Gudman*, *Srećna dolina* i *Živi i mrtvi*, završavaju se prekidom veze i u velikoj meri upravo zbog toga im nedostaje životnost. (Prilično brutalno odbacivanje Koni Tajarks od strane Eliota Stendiša u *Živima i mrtvima* izdvaja se kao očigledni primer neuspešne veze.) Od Vajtovog prvog prikaza epifanije u *Priči Teodore Gudman*, preko epifanija kojima se završavaju romani kasnije pisani, raspoloženje na njihovom samom kraju postaje vedrije. Teodora je uništila svaki potencijalni odnos sa Frenkom Perotom i Hantlijem Klarksonom, ali njen poslednji razgovor sa Holstiusom nagoveštava mogućnost da se život nastavi kroz imaginaciju. Kao crna ruža koja sjaji i leprša na njenom šeširu, tako i ona živi svoj vlastiti život. Sten i Ejmi se godinama sve više udaljavaju jedno od drugog, uljuljkani navikom pre nego povezani ljubavlju, ali Sten svejedno odlazi na drugi svet sa prihvatanjem, utešen svojom epifanijom. „Sve je u redu”, kaže on (497). Meri Her i Alf Dabo nikada ne iskuse ljubav, a Himelfarbu i gospođi Godbold, čini se, ne nedostaju njihovi supružnici. No svi oni dožive neku vrstu ispunjenja u svojim poslednjim danima i satima. Elizabet Hanter se čini najsrećnijom u Sidneju dok je njen muž u Kadžeriju, jer ona prema njemu oseća obavezu pre nego ljubav. Njeno ispunjenje leži u preživljavanju, suočena sa silom koja je jača od nje i koja kod nje izaziva uvažavanje i koja je uvažava. Njena epifanija u središtu oluje ne podrazumeva nečiju milost: u tom trenutku se dešava nešto kao sukob volje, dok ona i bog uzimaju jedno drugom meru. Kada umre, smrt je predstavljena kao njena odluka da odustane od života, pre nego božja volja. Za sve ove likove, neuspeh da se oseti ispunjenje u odnosu punom ljubavi zamaskiran je epifanijom koja nudi alternativno ispunjenje.

Mada je nedostatak ljubavi u Vajtovim romanima dovođen u blisku vezu sa epifanijama, ovaj odnos do sada nije bio razmatran. Kada epifanije posmatramo kao zamenu za bliske lične odnose, postaje jasnije šta je Vajtov osnovni nedostatak: nemogućnost da prikaže čovekovu ljubav. Ženevjev Legl na sledeći način objašnjava situaciju koja se ponavlja u Vajtovim romanima:

Kakva god bila priroda odnosa koji povezuje Vajtove likove, bilo da su oni prijatelji, roditelji i deca, brat ili sestra, ljubavnici ili supružnici, uspešna komunikacija se nikada ne ostvaruje, i jed-

na od strana na kraju odustaje od pokušaja da razume drugu stranu, ili dobije razumevanje od druge strane. Duša drugog je mračni zaliv u koji se sa strahom ulazi, lavirint do čijeg se centra ne stiže. (Laigle, 1989: 266)¹⁴

Može se čak postaviti pitanje da li je Vajt lično doživeo ljubav koja traje? Dejvid Mar je zabeležio utisak istoričara Maninga Klarka (*Manning Clark*) o Vajtu prilikom njihovog prvog susreta kasnih pedesetih godina prošlog veka. Klark je video „lice čoveka koji želi nešto što nikada neće dobiti [...]. Možda je to bila samo glad za običnom komunikacijom sa ljudskim rodnom” (Marr, 1991: 354). Vajtov izraz zahvalnosti dugogodišnjem partneru Manoliju Laskarisu u *Nesavršenostima u ogledalu* je kratak i bezličan: on se odnosi na Manolijevu „ogromnu moralnu snagu” i stavlja ga u apstraktnu ulogu „glavne mandale u mojoj zbrkanoj životnoj konstrukciji” (100). A zatim, pomerajući fokus sa Manolija, Vajt optužuje svoju „ljubomornu, da ne kažem nasilnu prirodu”. Ni sebe ni Manolija, on ne predstavlja kao topla ljudska bića. Ono što stalno izranja, čini se, jeste onaj čovek Maninga Klarka koji je gladan nečega što nikada neće dobiti.

Epifanije su obično usamljenička iskustva, ali ne i nužno odvojena od bilo kakvog odnosa sa drugim ljudima, kao što je to stalno slučaj sa Vajtom. Vajtove epifanije su soplipsističke. (Kod Teodore i Stena, na primer, ostatak sveta se uopšte ne razmatra; kod gospođe Godbold i Elizabet Hanter, odnos sa ljudima iz njihovog okruženja ostaje nepromenjen epifanijom.) Epifanije ne dolaze iz srca. One su nejasne i otkrivaju istu onu prazninu koju nastoje da prikriju. Kao što se u obrazloženju Nobelove nagrade kaže, Vajt je zaista u književnost uveo novi kontinent, ali nije preneo njegovu čovečnost.

LITERATURA:

- Beatson, P. (1980). *The Eye in the Mandala. Patrick White: A Vision of Man and God*. New York: St Martin's Press.
- Beston, J. & Beston, R. M. (1975). The Several Lives of Theodora Goodman: The "Jardin Exotique" Section of Patrick White's *The Aunts Story*. *Journal of Commonwealth Literature*, 9(3), 1–13.
- Beston, J. (1972). The Influence of *Madame Bovary* on *The Tree of Man*. *Revue de Littérature Comparée*, 46, 555–568.
- Beston, J. (2003). Will Voss Endure? Fifty Years Later. *Antipodes*, 17(1), 50–54.
- Bliss, C. (1991). Patrick White: Vision and Visions. *International Literature in English: Essays on the Major Writers*. (R. L. Ross, ur.). New York: Garland.
- Colmer, J. (1984). *Patrick White*. New York: Methuen.
- Colmer, J. (1987). Duality in Patrick White. U: *Patrick White: A Critical Symposium*. Adelaide: CRNLE, 70–76.
- Hadgraft, C. (1977). The Theme of Revelation in Patrick White's Novels. *Southerly*. 37(1), 34–46.
- Hansson, K. (1984). *The Warped Universe: A Study of Imagery and Structure in Seven Novels by Patrick White*. Lund: Gleerup.
- Herring, T. & Wilkes, G. A. (1973). A Conversation with Patrick White. *Southerly*. 33(2), 132–143.
- Heydon, J. D. (1996). Patrick White. *Oxford Review*. 1: 33–46.
- Joyce, J. (1944). Stephen Hero. (T. Spencer, ur.). New York: New Directions.
- Laigle, G. (1985). Patrick White et le Corps Humain. *Etudes Anglaises*. 37, 266–276.
- Laigle, G. (1987). Patrick White et l'Empreinte de la Mère. *Commonwealth* (Paris). 9, 92–98.

¹⁴ U ovom dugačkom radu, Legl se etablirala kao izrazito pronicljiva analitičarka strukture Vajtove ličnosti.

- Marr, D. (1991). *Patrick White: A Life*. Milson's Point: Random House.
- Marr, D. (1994). *Patrick White Letters*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schreiner, O. (1990). *The Story of an African Farm*. New York: Viking.
- Tacey, D. (1990). Patrick White: The End of Genius. *Critical Essays on Patrick White*. (Peter Wolfe, ur.). Boston: G. K. & Hall, 60–64.
- White, P. (1968). The Prodigal Son. *The Vital Decade: Ten Years of Australian Art and Letters*. (G. Dutton i M. Harris, ur.). Melbourne: Sun Books. 156–58.
- White, P. (1989). *Patrick White Speaks*. (C. Flynn i P. Brennan, ur.). Leichhardt, NSW: Primavera.
- Wilkes, G. A. (1967). A Reading of Patrick White's *Voss*. *Southerly*. 27(3), 159–173.
- Wolfe, P. (ur.). (1990). *Critical Essays on Patrick White*. Boston: G. K. & Hall.

(S engleskog prevela Milica Živković)